

Витомир МИТЕВСКИ

ЗА ЗНАЧЕЊЕТО НА ЕПИТЕТИТЕ КАЈ ХОМЕР

1. Дали сите епитети кај Хомер се формулаични?

Епитетите заземаат централно место во иследувањето на американскиот научник Милмен Пери, основоположникот на највлијателната школа за хомерски студии денес. Впрочем, насловот на неговата докторска дисертација во која таа теорија е начелно поставена ги посочува хомерските епитети како предмет на иследување.¹ Посебниот интерес за епитетите произлегува не само од фактот што тие се најистакнатото стилско изразно средство во хомерската поезија, туку и оттаму (а можеби и токму затоа) што тие ја содржат најбогатата формулаична текстура.² Затоа е разбирливо што и натамошниот развој на оваа школа, подеднакво како и критиката што ќе ја претрпи, се врзуваат во најголема мерка за епитетите.

Во своите иследувања Пери тргнал со намера да ја провери тезата на А. Меје според која хомерската поезија е во потполност составена од формули. Иако на почетокот воздржан во извесна мерка, подоцна тој го усвоил овој радикален став благодарение на проширувањето на поимот "формула" со поеластичниот "формулаичен израз". Оваа определба на хомерската поезија како потполно формулаична ја сведува уметноста на поетот на обичен занает. Еден успешен традиционален поет е подобар од друг не затоа што открил повпечатливо изразно средство за својата мисла, туку затоа што повешто го искористил традиционалниот фонд на формули.

Уметноста на Хомер така се претвора во механичко комбинирање на формули, во најдобар случај, на создавање мозаик од традиционални составни делови³, па ако оваа теза навистина има своја реална подлога, тогаш ние денес би можеле да очекуваме безброј варијанти на *Илијада* или *Одисеја* "изработени" со помош на компјутерската комбинаторика.

Пери бил свесен за ужасот што го предизвикувале неговите идеи кај традиционално определените иследувачи на делото на Хомер, па на некој начин ја предвидел основната насока во која ќе се движи критиката на неговото дело.⁴ Првичната реакција на ова учење е одбра-

¹. Да се потсетиме на оригиналниот наслов на докторатот на М. Пери: *L'Épithète traditionnelle dans Homère*.

². G.S. Kirk, *The Songs of Homer* Cambridge, 1962, 80.

³. M. Parry, *A Comparative Study of Diction as one of the Elements of Style in Early Greek Epic Poetry*, = A. Parry, *The Making of Homeric Verse*, Oxford, 1971, 424.

⁴. M. Parry, *The Traditional Epithet in Homer*, 10-11 = A. Parry, *The Making of Homeric Verse*, 9.

ната на уметничкиот интегритет на Хомер наспроти традицијата која се заканува да го апсорбира и обезличи неговиот гениј.⁵

Некои истакнати научници ја отфрлуваат теоријата на Пери токму затоа што сметаат дека нејзиното прифаќање подразбира напуштање на претставата за исклучителниот поет-творец на *Илијада* каква што ја знаеме.⁶ Пери е наречен "Дарвин на хомерските студии" не со цел да се истакне неговата револуционерна улога во науката, туку за да се посочи неговото отстранување на Хомер, Големиот Творец на бесмртните епски дела.⁷

Во таа смисла постпериевскиот развој на хомерските студии претставува процес на возобновување на уметничките доблести на Хомер, особено на подрачјето на епитетот. Сè повеќе се истакнува дека негирањето на епитетот како осмислено уметничко изразно средство значи отстранување на едно огромно подрачје на рафинирани подробности во хомерската поезија во кои токму доаѓа до израз поетовиот гениј.⁸

Критиката се насочува во потрага по осмисленото уметничко значење на епитетите што резултира со намалување на процентот на формулаичните (исклучиво метрички условени) епитети.

2. Епитетите според избор

Внимателниот читател на *Илијада* може лесно да забележи дека нејзиниот творец не бил рамнодушен спрема значењето на епитетите. Многубројни се примерите што ја поткрепуваат оваа забелешка: морето е "многушумно" (πολύφλοισβος), небото е "свездено" (ἄστερόεις), а зората е "ружопрста" (ῥοδοδάκτυλος). Ваквите епитети не само што се полнозначни по избор, туку го откриваат и истенчениот вкус на поетот, особено кај облиците составени од два збора.

Наспроти овие примери, следбениците на Периевата теорија ги истакнуваат случаите на несоодветно избраните епитети како што се "госпоѓа мајка" (πότνια μήτηρ) упатени на мајката на питачот Ир (18.5) или "водач на народот" (ῥρχαμος ἀνδρῶν) за овчарот Филојтиј (20.185). Појавата на ваквите неадекватно избрани епитети е најверојатно

⁵. Адам Пери вака не известува за таа рана критика: "If Parry has thus found a succession of champions, he has also had his attackers. The earliest of these, apart from what criticism there was in the reviews of his thèses, was Samuel Bassett's decorous but energetic criticism in his posthumously published *The Poetry of Homer* (Berkeley 1938). Parry seems so much to have won the field, that Bassett's counter-arguments are little regarded today. It is true that the originality which Bassett wanted to save for Homer from Parry's doctrine appears in Bassett's own exposition to be of a conspicuously modern kind." (A. Parry, *The Making of Homeric Verse*, Introduction, 48).

⁶. Еден од нив е секако А. Лески кој недвосмислено го истакнува својот став: "Those who reckon the Homeric poems as pure "oral composition" have draw the conclusion that the use of formulaic elements is to be explained on purely technical grounds, and that interpretations which appeal to literary judgement are an illegitimate application of modern standards. As the author does not accept the view that the Homeric poems had a purely oral composition, he rejects this interpretation." (Albin Lesky, *A History of Greek Literature*, 63).

⁷. Наспроти интерпретацијата на Баура ("Milman Parry started a new line of enquiry which produced results so fruitful that he has been caled "the Darwin of Homeric studies." B.C. M. Bowra, *Homer*, 13) извлечена од делото на Н.Т.Вад-Гери (*The Poet of the Iliad*, Cambridge, 1952, p. 38), З. Дукат критичката конотација содржана во споредбата Пери=Дарвин ја издвојува сосема прецизно (Z. Dukat, *Homersko pitanje*, Zagreb, 1987, 220).

резултат на поетовата главна насоченост кон метричкото склопување на стихот, што индиректно се одразило на значењето на епитетот. Меѓутоа, оваа појава е сосема осамена, па поскоро се наложува како исклучок наспроти правилото на соодветно избрани епитети.

Во прилог на формулаичноста на епитетите која се одразува во запоставувањето на нивното непосредно значење може да се наведат и бројните општи, односно заеднички епитети (како што е на пр. "божествениот" - *δῖος*) кои најчесто се избрани соодветно, но не кажуваат ништо особено за ликот на кој се упатени. Сепак, како што признава Џ. Кирк, ни оваа особеност не смее да се пренагласува, зашто изборот на епитетите што ги носат поважните ликови, места или народи открива дека тука е определувачки фактор значењето, а не метарот.⁸

Подробната анализа покажува дека епитетите во најголем број случаи воопшто не се избрани случајно. На прашањето "зошто еден определен формулаичен епитет е избран во даден случај наместо некој друг со еднаква метричка вредност" С. М. Баура одговара дека дефинитивниот избор е резултат на некој вид борба за опстанок меѓу епитетите при што преживеале најдобрите т.е. најпогодните во поединечниот случај.⁹

Независно од ваквите претпоставки, останува фактот дека епитетите според избор најчесто се соодветни, додека во случаите со специјалните епитети дури носат и посебно значење.

Ликовите на Одисеј, Ахил, Агамемнон или Пенелопа се појасно оцртани од останатите и носат епитети кои сосема се согласуваат со претставата што ја имаме за нив. Одисеј ни е познат како итар човек и страдалник; така, три од стандардните епитети што тој ги носи се однесуваат на првата негова карактерна особеност (на пр. "многуитриот" - *πολυμήχανος*), а три на другата (на пр. "многустрадалниот" - *πολύτλας*). Ахил е познат по својата подвижност и брзина; од сите негови епитети најчести се два кои укажуваат токму на таа негова особина: "брзоногиот" (*ποδάρκης* и *ῥακὸς πόδας*). Агамемнон е водач на Ахајците пред Троја; шест негови епитети со различна метричка вредност се однесуваат на тој негов статус (на пр. "господар на народот" - *ἄναξ ἀνδρῶν*). Пенелопа е многупримамлива партија за брак меѓу просците затоа што во мираз го носи статусот господар на Итака; оттаму и нејзиниот чест епитет "многударовна" (*πολύδωρος*).

Очигледно е дека во наведените случаи поетот се раководел од значењето, а не од метричката вредност на епитетите. Метрички гледано, многу лесно може да се направи измена при што Ахил би бил "многустрадалниот", а Одисеј "брзоногиот"; сепак, поетот тоа никаде не го прави, секако затоа што Одисеј не е брзоног, а Ахил пак не е многустрадален.

⁸ G. S. Kirk, op. cit., 81.

⁹ G. M. Bowra, op. cit., 18.

Изборот на епитетите за народите и местата ја откриваат нивната историска веродостојност, се разбира, доколку ги прифатиме археолошките откритија на Троја, Микена и др. како релевантни во нашиот случај.¹⁰

Епитетите на народите во хомерската поезија покажуваат тенденција кон утврдување на посебни карактеристики за секој народ. Грците пред Троја го носат епитетот "со бронзени панцири" (χαλκοχιτώνες), што има своја историска потврда (во тоа време тие навистина имале бронзена заштита на градите). Од дванаесетте различни епитети на Тројанците, особено се истакнува оној што ги определува како "одгледувачи на коњи" (ἵππεῖς) кој често е придаван и на нивниот водач Хектор. При археолошките откритија на Троја е пронајдено големо количество коски од коњи, што покажува дека неговите жители (Тројанците) навистина се истакнувале во одгледувањето коњи.

Покрај општите епитети што ги носат разните места споменати во двете епски дела на Хомер (на пр. "добро изградени", "свети", и сл.), наидуваме и на такви кои носат сосема определено значење. Оној што ги видел грамадните сидини на Тиринт ќе се сложи дека тој го заслужува хомерскиот епитет "со јаки бедеми" (τειχιόεις). Откритието на богатите ризници со злато што го направил Шлиман во Микена сосема го оправдува епитетот што овој град го носи - "богат со злато" (πολύχρυσος). Оној што денес ќе го посети античкиот Лакедајмон ќе се увери дека тој навистина бил "доловит" (κοίλη), а на самото место ќе согледа дека Пилос е "песковит" (ἡμαθόεις), а Калидон е "карпест" (πετρήεις). Тоа повеќе или помалку важи и за останатите места: Итака, Троја и др.

3. Употребата на епитетите во контекст

Од изложениве примери може да се добие впечаток дека осмислениот избор на епитетите директно ја загрозува теоријата на семантичката неопределеност на формулаичните епитети. Но, треба да се има на ум дека острицата на Периевата теза не била вперена кон изборот на епитетите со оглед на нивната соодветност на ликот на херојот, на предметот или појавата за кои начелно се врзуваат. Во крајна линија, разбирливо е дека ако поетот на *Илијада* им ги придавал епитетите на сите херои по ред без некаков семантички критериум, тогаш делото би претставувало една бесмислена збрка. Затоа и еден ортодоксен периевец како што е Баура признава дека Хомер му посветува "извесно внимание" на изборот на епитетите, но додава дека: "подеднакво внимание не наоѓаме во однос на нивната (непосредна-

¹⁰. Меѓу другите, Баура дава развиена анализа на веродостојноста на епитетите што ги носи градот Троја; v. C. M. Bowra, "Homeric Epithets of Troy", *The Journal of Hellenic Studies* 80 (1960) 16-23.

BM) употреба. Со оглед на тоа што нивната главна задача (на епитетите-BM) е да ги усогласат метарот и синтаксата, прецизноста на значењето е често запоставена. Често тие не кажуваат ништо релевантно, а понекогаш дури се и контрадикторни..."¹¹

Навистина има случаи кои збунуваат: соодветно е избран епитетот "свездено" за небото, но бесмислено е тој епитет да му се додаде на небото дење, како што тоа се случува во *Илијада* (*ἄσπερόεντος*: VIII 46); да се избере епитетот "брзи" за корабите што пловат е на место, но не и во случајот кога тие се извлечени на суво (*θοῆς*: X 306); алиштата може да бидат "блескави" со својата белина, но такви секако не биле оние што Навсикаја треба да ги носи на перење (*σιγαλόεντα*: 6.26). Понатаму, се истакнува епитетот "беспрекорен" што Хомер му го додава на Ајгист, заводникот на Клитајмистра и убиецот на Агамемнон и тоа токму во контекстот на тие настани (*ἀμόμωνος*: 1.29).

Упатениот читател може со право да забележи дека ваквите случаи кај Хомер се малубројни, но тие сепак се земаат како показатели на една далеку поразширена појава во хомерската поезија на генерички епитети наспроти партикуларизираните, како што ги именува Пери.

Партикуларизиран епитет со оглед на употребата е оној што носи некакво особено значење во определен контекст. На пример, еден од вообичаените епитети на Одисеј, "многуитриот", го сретнуваме на многу места во епот врзан за името на херојот; но иако соодветен според изборот, тој најчесто не носи никакво особено значење во поединечните ситуации. Но, кога истиот тој епитет ќе го најдеме во прашањето на Кирка ("Ти ли си тој многу итар Одисеј?" - 10.330) упатено до Одисеј во моментот кога таа сфаќа дека овој го прозрел нејзиното волшебство, тогаш вообичаено употребуваниот епитет наеднаш блеснува во своето полно значење.¹²

Понатаму, често употребуваниот епитет "божествен" (најчест превод на *δῖος*) се додава на најразлични херои во семојни ситуации до таа мерка, што тој сосема го губи посебното значење на боженственост и станува семантички безбоен, општ - генерички.¹³

Тезата на Пери е дека општо земено, партикуларно употребените епитети се малубројни, додека генеричките епитети преовладуваат во огромно мнозинство.

Критиката на Периевата школа ќе се насочи кон побивање токму на овој нејзин темелен став, во настојувањето да покаже дека формулаичната употреба на епитетите нужно не ја исклучува и нивната естетска функција. Поточно, таа открива осмислена (партикуларна) употреба во голем број епитети што Пери ги сметал за генерички, т.е. ирелевантни во дадениот контекст.

¹¹. C.M. Bowra, *Homer*, 23.

¹². B. M. Parry, *L'Épithète traditionnelle dans Homère*, 193-4 = A. Parry, *The Making of Homeric Verse*, 154.

¹³. Op. cit., 181-2=145.

На пример, споменатиот епитет на Ајгист ($\alpha\mu\acute{\iota}\mu\omega\nu$) најчесто се преведува во значење на непрекорен во морална смисла, но анализата на повеќекратната употреба на овој епитет открива дека тој кај Хомер поскоро значи "убав", а тоа е значење кое не е во противречност со бескрупулозноста на Ајгист.¹⁴ Така, во многу поединечни случаи се покажува дека навидум генерички (воопштено) употребените епитети во себе кријат посебно (партикуларно) значење во контекстот, се разбира, препознатливо само за читателот со намера и посебен усет тоа да го открие.

Истозначните епитети во различни контексти можат да добијат различно значење. Да го земеме случајот со познатиот епитет на Ахил - "брзоногиот". Тој добива полно значење кога Ахил три пати ќе потскокне со намера да го прободува Хектора скриен во облакот создаден од Аполон (подάρκης во XX 445); друг пат, неговиот синоним ($\pi\acute{o}\delta\alpha\varsigma \acute{\alpha}\kappa\acute{\upsilon}\varsigma$) се чини дека содржи иронија - употребен е кога Ахил седи крај коработ, па поетот како да го прекорува што таа своја способност не ја искористува на бојното поле (I 489).¹⁵

Начинот на употребата, односно отсуството на употребата на определени традиционални епитети во контекстот на вербалниот судир меѓу Агамемнон и Ахил покажува дека Хомер умее да води сметка за значењето на епитетите, па дури и да им вдахне една посебна психолошка истенченост. Најголемиот дел од "кралските" епитети употребени во еднина во *Илијада* се упатени на Агамемнон. Титулите "пастир на народот" ($\pi\omicron\iota\mu\eta\nu \lambda\alpha\acute{\omega}\nu$) и "крал" ($\beta\alpha\sigma\iota\lambda\epsilon\acute{\upsilon}\varsigma$) му се придаваат нему многу почесто одошто на другите. Титулата "господар на луѓето" ($\acute{\alpha}\nu\alpha\chi\acute{\iota}\varsigma \acute{\alpha}\nu\delta\rho\acute{\omega}\nu$) е употребена вкупно 45 пати, од кои само во еден случај не се однесува на Агамемнон. Придавката "оној што владее" ($\kappa\rho\acute{\epsilon}\iota\omega\nu$) исто така најчесто ја добива Агамемнон, а епитетот "преславен" ($\kappa\acute{\upsilon}\delta\iota\sigma\tau\omicron\varsigma$) тој го добива десет пати, Севс шест пати и само уште еднаш трета личност.

Во рамките на споменатиов судир нивната распределба е особено индикативна. Кога Калхант изјавува дека причина за чумата меѓу Ахајците е одбивањето на Агамемнон да ја врати Хрисеида на татка си, а Агамемнон согласувајќи се со тоа бара надомест, Ахил се нафрла на него ползувајќи се со ефектот на извртената формула на обраќање. Тој му се обраќа со вообичаениот епитет "преславен" ($\kappa\acute{\upsilon}\delta\iota\sigma\tau\omicron\varsigma$), но наместо стихот да го заврши со востановениот ред, продолжува со еден контраст кој секако предизвикува шок кај присутните и вели (I 122);

"Преславен сине Антрéјев, најлакомен ти меѓу сите..."

($\text{Ἀντρείδη κύδιστε, φίλοκτηανώτατε πάντων}$).

По ова, наместо вообичаените титули следат натамошни навреди "бурило винско со очи од пес а срце од елен" (I 225). Кога Нестор набргу ќе побара измирување меѓу нив, тој мудро се воздржува да

¹⁴ Anne Parry-Amory, *Blameless Aegisthus. A Study of ἀμύμων and Other Homeric Epithets*, Leiden, 1973.

¹⁵ C. M. Bowra, op. 23-4.

употреби било кој друг епитет за Агамемнон освен патронимичниот ("синот на Атреј"), очигледно внимавајќи да не го дразни Ахила. Кога Одисеј доаѓа кај Ахил да го моли да се врати во бојот и да го прими извинувањето на Агамемнон, тој исто така ги одбегнува кралските епитети при споменувањето на последниов. Само еднаш ќе го употреби патронимичниот епитет кој пак Ахил по својот одговор ќе го прифати и три пати ќе го употреби во еднина, а еднаш на крајот во дуал (за обајцата браќа атреевци, Агамемнон и Менелај) истакнувајќи дека тој дошол пред Троја да се бори за жената (Елена) на едниот од браќата (Менелај), а при тоа му е одземена сопствената жена од страна на другиот брат (Агамемнон).

Навестувајќи ја својата намера да се врати дома во родната Фтија, Ахил нагласува (IX 368) дека ќе си оди без Брисеида бидејќи во својата дрскост му ја грабнал "владателот Агамемнон" (κρείων Ἀγάμεμνων). Ова е прв пат Ахил да употреби кралски епитет за Агамемнон пред Ахајците откако го нарекол "преславен" на самиот почеток на караницата, но овде епитетот "владател" т.е. "оној што владее" е во контекст на дрскоста на Агамемнон, па така тој поскоро ја истакнува неговата безочност и тиранија одошто возвишено господство.

Во продолжение на својот говор Ахил не употребува друг епитет за Агамемнон освен патронимичен. Исто така постапува и Фојник. Вообичаените титули на Агамемнон ќе ги слушнеме од устата на Одисеј дури откако ќе стане јасно дека Ахил е неумолив и мисијата за помирување не успеала.

Дури подоцна, откако Ахил ќе се реши да се врати во бојот со намера да ја освети смртта на Патрокле, кога веќе му е најважно да се бори а непријателството спрема Агамемнон избледува, тој за прв пат меѓу Ахајците ќе го употреби кралскиот епитет и ќе му се обрати на Агамемнон со полната формулаична титула (XIX 146):

Преславен сине Атреев, Агамемноне, господару на луѓето
(Ἀτρείδῃ κύδιστε, ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγάμεμνων).

Целта на ваквите анализи¹⁶ на осмислена употреба на епитетите во хомерската поезија не е да се негира Периевата теорија во целост, туку да се ограничи апсолутизираната улога на формулаичноста во отстранувањето на секое значење на епитетите. Инсистирањето на потполно отсуство на уметничкото значење на традиционалните епитети се покажува неоправдано. Формулаичноста не мора задолжително да ја исклучува уметноста. Кога Пери заклучува дека сложенката "леокрили зборој" не може да има посебно уметничко значење само затоа што е условена од метричкото усогласување на стихот, некој може со право да се запраша: дали ручекот не може да биде вкусен само затоа што е хранлив?¹⁷

¹⁶ Изложенава анализа е преземена од W. Whallon, "The Homeric Epithets", *Yale Classical Studies* 17 (1961)97-142.

¹⁷ W. B. Stanford, "Remarks on the Collected Works of Milman Parry", *Hermathena* 112(1971)44.

Постперијевската критика оди кон помирување на формулаичноста и значењето, обликот и смислата, занаетот и уметноста. Стенфорд смета дека поезијата, а особено онаа возвишената како што е хомерската, не се стреми кон еднозначност. Нејзините зборови се често многузначни и со повеќекратна намена, а тоа ја прави побогата. Хомерските формулаични епитети се некогаш повеќе, некогаш помалку релевантни во однос на контекстот т.е. "непосредното дејствие" (intermediate action) како што го нарекува Пери, но општо земено, тие не се безбојни или семантички бесцелни. Тие се поставени во контекст кој претставува сложено меѓудејствие на различни идеи, слики, емоции кои се создаваат во духот на читателот (слушателот) поттикнати од изборот на зборови на поетот. Кога Пери тврди дека "суштествена идеја" на формулата "кога ранобудна се појави ружопрста зора" се сведува просто на "кога се раздени", тој изнесува една невестина за суштината на поезијата, имено дека *прознајџа* парафраза може да ја пренесе "суштествената идеја" на *поезијџа*. Всушност, во вистинската поезија обликот и значењето, главното и спорадичното дејствие, разните асоцијации и фантазијата се неразделни. Тие врски се непреведливи на прозни "суштини".¹⁸

4. Епитетите сред хрополошката раслоеност на епската традиција

Колку и да изгледа оправдана изложенава критика на периевиот став за потполна формулаичност, таа сепак има свои сериозни ограничувања.

Пред сè, епитетите кои се податни на семантичка анализа каква што изведува Волон¹⁹ се неспоредливо помалубројни од општите (генеричките). Со оглед на тоа, полнозначните епитети поскоро може да се доживеат како исклучоци во однос на правилото за општа формулаичност. Понатаму, инсистирањето на психолошката изнијансираност во не мал број случаи делува изнасилено и остава простор за лични и произволни толкувања на значењето на епитетите. Најпосле, подведувањето на хомерската поезија под некакви општи поетски норми (присутно кај Стенфорд)²⁰ и покрај својата привлечност лесно може да не доведе до анахронизам, односно поезијата на Хомер да ја толкуваме онака како што *ние* денес ја доживуваме, а не во нејзината изворна пројава и рецепција. Каква полза би имале од еден воопштен критериум во приодот кон *Илијада* ако не се води сметка за специфичностите на традиционалното усно создавање чиј производ е таа?

¹⁸. Op. cit., 44.

¹⁹. Op. cit., (в.бел. 16).

²⁰. Op.cit.

Оставајќи ја на страна можноста од внесување индивидуален авторски стил при доцнежната писмена доработка на текстот на двете епски дела, Ирина Штал²¹ истакнува дека хомерскиот раскажувач не е индивидуален епски творец во современото значење на зборот, туку само "творец-импровизатор". Самото барање на индивидуалното творечко "јас" на раскажувачот во еден текст кој е производ на усната традиција е дискутабилно, а тоа секако важи и во сферата на епитетите. Смеслата и значењето на "индивидуалните" (полнозначните) епитети треба да се бара во продлабоченото иследување на поетиката на Хомер, во анализата што води сметка за заемните влијанија на разнородните поетски слоеви напластени низ долгиот временски период на настанувањето и изградувањето на оваа поезија.

Често истакнуваниот пример на несоодветноста на епитетите што ги добива Ајгист (еднаш како "недоблесен", а друг пат како "непорочен") овде се објаснува во светлото на два епски слоја, т.е. две верзии на загинувањето на Агамемнон и следствено, два лика на Ајгист кои напоредно суштествуваат кај Хомер. Неразбирањето на содејствието и мешањето на овие две напоредни верзии доведува до различни толкувања на навидум контрадикторните епитети што тој ги носи.

И. Штал заклучува вака: "Можно е и потребно да се зборува за таканаречените индивидуални хомерски епитети, но не како за епитети кои се врзуваат за специфичните околности на дадениот момент и се негов одраз (тоа не!), туку како за постојани епитети во хронолошки разнородните уметнички слоеви."²²

Во оваа размисла на прв план излегува временската димензија како фактор кој влијае во определбата на значењето и функцијата на епитетите. Тоа е особено видливо на примерите на т.н. "окаменети епитети"²³, чие изворно значење за нас е загубено ("заборавено") и денес претставува вистинска загатка.

Така, Аполон се нарекува "Сминтиец" (Σμινθεύς), а тоа се извлекува од називот на полскиот глушец (σμίνθος). Хера го носи епитетот "волоока" (βοώπις), а Атина пак е "со око на буф" (γλαυκῶπις). Зад овие навидум несмасни епитети се крие нивното изворно значење, се врзува за смислата на именувањето, односно давањето имиња на боговите и на нештата воопшто во митскиот свет.

Јазикот и митот имаат многу сродности. Како што вели Е. Касирер²⁴, тие се две различни изданки на еден ист корен. Кога станува збор за нивното настанување, тие мора нужно да се доведат во меѓусебна врска и заемно да се објаснуваат. Споменатиов иследувач вака ја објаснува исконската врска на јазикот и митот: "За примитивниот мен-

²¹ И. В. Штал, "Гомеровский эпитет как элемент художественной системы", *Поэтика древнегреческой литературы*, Москва, 1981, 331-65.

²² Op. cit., 357.

²³ Op. cit., 348-50.

²⁴ E. Cassirer, *Essai sur l'homme*, Paris, 1975, 159.

талитет општествената моќ на зборот испробана во безброј случаи станува наедно природна и натприродна сила. Примитивниот човек се чувствува опкружен од секакви видови опасност, видливи и невидливи. Тој не може да се надева да ги надмине тие опасности со природни средства. За него светот не е нешто мртво и немо. Тој може да слуша и да разбира. Оттаму, ако природните сили се повикани како што треба, тие не може да не му помогнат. Ништо не може да му се спротистави на магичниот збор, *carmina vel coelo possunt deducere lunam.*"²⁵

Значи, изговарањето на името на богот има за цел да го измами неговото присуство, да ги ослободи неговите сили и во крајна линија да го принуди да одговори на барањата на оној што го именува. Во римскиот свет сретнуваме определени формули на инвокација на божествата, т.е. *Indigamenta* кои претставуваат списоци на имиња и епитети на боговите со дадени околности во кои инвокацијата може да биде делотворна.

Тоа е ниво на човековата свест која создава табуи. Таква свест нема семантички однос спрема зборот. За неа зборот не е нешто што означува, туку нешто што разбудува посебни моќи кај именуваното. На ова рамниште, епитетите придавани на нештата немаат задача да толкуваат, образложуваат или да определуваат.

Дури со напуштањето на сферата на митот и ритуалот човекот изградува поинаков однос спрема сопствените зборови, а епитетите доживуваат функционална преобразба.

Тоа е сложен процес на премин од магиска кон семантичка функција во сферата на поимното мислење кој што Олга Фрејденберг го објаснува на следниов пример кај Хомер: "... Во античките јазици секој предмет првобитно имал свој епитет и тој не се јавува без него (...) Погрешно е мислењето дека само боговите имаат свои епитети. Нив ги имаат сите слики, вклучувајќи ги и сите обични предмети од секојдневниот живот. На пример:

"Оваа ним им ја стави трпезата прекрасна прво,
вешто искитена сета, синонога; на неа била
тава од бронза, а во неа кромитче мезе со вино,
уште и жолтикав мед, па од светиот јачмен и бунгур,
потоа прекрасен крондир, што стариот беше го донел
од дома, опкован сиот со злато..." (*Илијада*, XI, 628-633).

(...) Епитетот на почетокот е тафтологија на предметот и него го следи; дури во поимното мислење тој започнува да укажува на различните обележја на предметот. Така Севс-црниот облак се претвора во облачноцрниот Севс. Ахил-лав во Ахил со лавовска душа, Хектор-пламен во пламениот Хектор итн."²⁶

²⁵ Op. cit., 161.

²⁶ О. М. Фрејденберг, *Миф и литература древности*, Москва, 1978, 197-8 (препевот на стиховите од *Илијада* е на М. Д. Петрушевски).

Епитетот постапно го развива своето атрибутивно значење за низ развојот на литературата да дојде до степенот на епитет-метафора кој веќе нема никаква функционална врска со митолошките претстави.

Од изнесените размисли можеме да заклучиме дека кон епитетите на Хомер не може да приоѓаме на ист начин како кон епитетите на современата литература. Нивното специфично потекло и сложениот развој сред епската традиција бараат поголемо разбирање за повеќеслојноста која доаѓа до израз во нивното значење. Неприфатливо е нивното значенско унифицирање на било кое ниво. Неоправдано е сите тие да се сведуваат на формулаични (т.е. семантични празни) подеднакво како и во нив да се бара уметничка осмисленост во контекстот по секоја цена. Временски раслоената епска традиција присутна во хомерската поезија ги содржи сите наведени семантички моменти. Кај Хомер напоредно коегзистираат семантички празните и уметнички осмислените епитети, традиционалните ("окаменети") и значенски преосмислените. Слоевитоста на хомерската епска традиција нашла свој одраз и во семантичката слоевитост на епитетите.

Vitomir MITEVSKI

THE MEANING OF EPITHETS IN HOMER

(Summary)

In this concised survey of some contemporary conceptions about meaning of Homeric epithets, the accent is put on the problem of reconciliation between M. Parry's attitude of their total formulaicity and some attempts of their artistic interpretation.

The standpoint of the author of this paper is that a certain reconciliation is possible on the ground of chronological levelling of the epic tradition. There are formulaic epithets in Homer which belong to the earlier period of creation of the Homeric epic, but there are also nonformulaic, so called individual or artistic epithets which belong to the late period of that same tradition.

The main task in interpretation of their meaning is to recognize the real place of the epithets in this tradition.